

KIYI ALANLARINDA KİTLE TURİZMİ: TÜRKİYE’DE KALKINMA PLANLARI BAĞLAMINDA KIYILARIN DÖNÜŞÜMÜ VE TARİHİ- DOĞAL ÇEVRELER*

Nida NAYCI**

ÖZET

Sanayi Devriminden sonra kıyılarda artan kentleşme baskısı doğal ve kültürel değerlerin geri dönülemez biçimde yok olmasına sebep olmuştur. Kıyılardaki nüfusun artışında sanayi, tarım, lojistik gibi sektörlerin yanısıra turizm ve ikinci konut gelişmeleri de önemli rol oynamaktadır. Uluslararası ortamda giderek önem kazanan kıyı yönetim politikaları; doğal, tarihi ve kültürel alanların kontrolsüz kitle turizmine karşı koruma-kullanım dengesini sağlayacak bütüncül yaklaşımlar geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu değerlendirmeler ışığında, bu yazının amacı; uluslararası ortamda ve Akdeniz ölçeğinde gelişen bu sürece koşut Türkiye’de kıyı alanları ve kitle turizmine yönelik geliştirilen ulusal politikaların tarihsel gelişimi ve bu politikaların kıyıların doğal ve kültürel mirası üzerindeki etkilerini tartışmaktır.

Anahtar Kelimeler: Kıyı alanları, kitle turizmi, politika, doğa, kültürel çevre.

Mass Tourism in Coastal Areas: Transformation of Coastlines and Historic-Natural Environments through Developmental Plans in Turkey

ABSTRACT

Urban growth and excessive population in coastal areas which have increased after the Industrial Revolution have put severe impacts on natural and cultural values of coastlines. In addition to the sectoral activities related to industry, agriculture, transportation; developments in mass tourism and secondary housing have played important role in the degradation of these areas. The coastal management policies, which have gained significance within the international mediums lately, aim to establish integrated approaches in order to sustain conservation-usage balance in natural, historic and cultural environments against uncontrolled development of mass tourism. With these concerns, the aim of this paper is to discuss development of national policies related to mass tourism and coastal areas in Turkey in relation with their impacts on natural and cultural heritage in the light of developments in international mediums and Mediterranean region.

Key Words: Coastal areas, mass tourism, policy, nature, cultural environment.

* Bu çalışma yazar tarafından ODTÜ, Mimarlık Bölümü, Restorasyon ve Koruma Programı bünyesinde ve Doç.Dr. Neriman Şahin Güçhan danışmanlığında yürütülen “Kıyı Alanlarında Konumlanan Arkeolojik Alanların Bütünleşik Yönetimi: Erdemli-Silifke Bölgesi, Mersin” konulu doktora çalışmasından bir bölümün geliştirilmesi ile hazırlanmıştır.

** Araş. Gör., Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Restorasyon ve Koruma Lisansüstü Programı.

***Kıyı Alanlarında Kitle Turizmi: Türkiye’de Kalkınma Planları Bağlamında Kıyıların
Dönüşümü ve Tarihi-Doğal Çevreler***

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Kıyılara yönelik geliştirilen ulusal politikaların tarihsel gelişimi ve bu gelişimin kıyılar üzerindeki etkisinin tartışılması olarak belirlenen araştırmanın birinci bölümünde öncelikle Türkiye’nin de içinde bulunduğu Akdeniz havzasında kıyı turizminin gelişimi ve bunun doğal ve kültürel çevre üzerinde yarattığı olumsuzluklara yönelik uluslararası belgeler ışığında ortaya konan tartışılmalar derlenmiştir. İkinci bölümde; bu sürece koşut ülkemizde planlı dönem olarak adlandırılan 1960’lardan günümüze kalkınma planları bağlamında geliştirilen turizm politikaları değerlendirilmiştir. Bu aşamada, kalkınma planları hedefleri ile ilişkili olarak ulusal mevzuattaki gelişmeler ve kıyılardaki turizm yatırımları tartışılmıştır. Son bölümde ise bu politikaların uygulamada yarattığı sorunların anlaşılmasına yönelik Akdeniz Bölgesi’nden seçilen Adana, Mersin, Antalya ve Muğla illeri bağlamında kıyılardaki mevcut durum aktarılmıştır. Bu kapsamda; Bayındırlık ve İskan Bakanlığı ve Çevre ve Orman Bakanlığı kurumlarından elde edilen çevre düzeni planları ile Bakanlar Kurulu kararı ile ilan edilen turizm alanları biraraya getirilmiş; kıyılardaki turizm yatırım alanları ile doğal ve arkeolojik koruma alanlarına ilişkin bilgiler derlenerek harita üzerinde dökümü yapılmıştır¹ (Naycı ve Şahin Güçhan, 2007:224).

AKDENİZ HAVZASINDA TURİZM

Akdeniz Bölgesi’nde kıyıların rekreasyon ve tatil amaçlı kullanımı yazın güney kıyılarında inşa ettirdikleri konutlarda ikamet eden Romalı aristokratlar örneğinde olduğu gibi eskiçağlara kadar uzanmaktadır. Benzer şekilde 18. yüzyıl Avrupa aristokrasine mensup aileler kendilerine Avrupa’nın çeşitli yerlerinde sahil evleri inşa ettirmekteydiler (UNEP, 2009b:583). Avrupalı gezginlerin özellikle 16. yüzyıldan sonra doğu medeniyetlerine karşı artan ilgileri onları deniz aşırı seyahat olanaklarını kullanarak Anadolu (Küçük Asya), Ortadoğu ve Kuzey Afrika gibi uzak coğrafyalara yöneltmiştir. Yapılan bu seyahatler her ne kadar gittikleri ülkenin arkeolojik, kültürel, coğrafi ve doğal özelliklerini inceleme amacı içerse de Akdeniz bölgesinin denizaşırı ilk turizm hareketleri olarak kabul edilebilir. Ancak, turizmin özellikle deniz-kum-güneş üçlüsünün sunduğu doğal güzellikler ve olanaklarından faydalanmak üzere

¹ Bölgesel analiz çalışmaları kapsamında Akdeniz Bölgesi’nden seçilen 22 arkeolojik Sit alanında değerler ve sorunların tespitine yönelik yerinde gözlem çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmaya ilişkin sonuçlar ayrı bir yazıda sunulmuştur:
Naycı, N., Şahin Güçhan, N. 2007. ‘Integrated Management of Archaeological Sites: Mediterranean Coasts of Turkey’, *Proceedings of the MEDCOAST 07- The 8. International Conference on the Mediterranean Coastal Environment*, Alexandria, Egypt.

küresel ölçekte bir kitle turizm hareketine dönüşmesi II. Dünya savaşının ardından başlamış; 1970'lerden bu yana ulaşım ve konaklama imkanlarının gelişmesine koşut hızla artmıştır. Sahip olduğu iklimsel özellikler, doğal güzellikler ve tarihi değerler ile başta kıyı alanları olmak üzere Akdeniz havzası her zaman bir cazibe merkezi olmuştur. Günümüzde, uluslararası turizm hareketlerinde kitle turizminin %30'unu çeken Akdeniz ülkelerine 2007 yılı itibari ile 275 milyon turist giriş yapmıştır (UNEP, 2009a:99; UNEP, 2009b: 584).

Kontrolsüz kıyı turizmi; geniş alanlara yayılan turizm tesisleri, ikinci konut yığılması, kentleşme ve bu yerleşim alanlarına servis veren büyük altyapı projeleri (havaalanı, yollar, limanlar) ile doğal ve kültürel çevreler üzerinde büyük baskılara sebep olmaktadır. Bu baskılar; kıyıların tarihi ve kültürel mirasının bozulmasına yol açmakta bununla birlikte; peyzaj ve önemli ekolojik yaşam alanlarının (kıyı lagünleri, kumul alanlar, sulak alanlar) yok olması, su kaynaklarının tehlikeye girmesi, deniz kirliliğinin artması ve yerel halkın sosyal değerleri ve yaşam biçimlerinin (balıkçılık, tarım, vb) değişmesi gibi sonuçlara neden olmaktadır (UNEP, 2009a:13). Bütün bu olumsuz özelliklerine rağmen turizm bugün dünyanın en hızlı gelişen ve büyüyen sektörlerinden birisi olarak önemini korumaktadır.

Akdeniz havzasında 1970'lerde 60 milyon olan yabancı ziyaretçi sayısının 2025 yılında toplam 22 Akdeniz ülkesi için 400 milyon olması beklenmektedir. Bu öngörüler ışığında bölgelerin turizm gelişmelerine olan 'doğunluğu' göz önünde tutularak önümüzdeki yıllarda beklenen bu gelişmelerde bölgesel farklılıklar bulunmaktadır. Buna göre Kuzey Akdeniz ülkelerinde (İspanya-Yunanistan arası Malta ve Kıbrıs dahil) %52'lik bir artış beklenirken bu oranın Doğu Akdeniz ülkelerinde (Türkiye-Filistin arası) %202; Güney Akdeniz ülkelerinde ise %157 olması beklenmektedir (UNEP, 2009b:584-585).

Bu tartışmalar ışığında özellikle son yıllarda sürdürülebilir gelişme ilkesinin önem kazanmasına koşut; uluslararası örgütlerin kıyılarda koruma-kullanım dengesini gözeterek turizm yaklaşımlarının geliştirilmesi konusundaki vurgusu hız kazanmıştır. Akdeniz ve Avrupa kıyılarının bozulmasındaki etkili sektörün kitle turizmi olduğu gerçeğinden hareketle üye ülkelerin, kıyı alanlarının koruma-kullanım dengesi içinde gelişmesini sağlayacak ulusal düzeyde politika üretmelerini tavsiye eden bu çerçeve belgelerin yanısıra, bağlayıcı nitelikte uluslararası sözleşmeler de bulunmaktadır. Bu metinlerde öne çıkan belli başlı konular şunlardır:

BM Çevre Programı/ Akdeniz Eylem Planı çerçevesinde 1976 tarihinde imzalanan "*Akdeniz'in Kirlenmeye Karşı Korunmasına ait Sözleşme (Barcelona Sözleşmesi)*" ile ilk defa Akdeniz Bölgesi'nde bulunan ülkelerin bölgesel

Kıyı Alanlarında Kitle Turizmi: Türkiye’de Kalkınma Planları Bağlamında Kıyıların Dönüşümü ve Tarihi-Doğal Çevreler

işbirliği içinde deniz kirliliğine karşı gerekli tedbirleri almaları vurgulanmıştır. Barcelona Sözleşmesi’nin bir alt çalışması olarak 1985 yılında başlatılan ‘Akdeniz’de Ortak Öneme Sahip 100 Tarihi Kıyusal Sit’ programı ile; kıyılardaki kentleşme ve kontrolsüz turizm baskısına karşı bütüncül planlama çalışmaları kapsamında tarihi sitlerin korunmasına yönelik ilkelerin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda Akdeniz ülkelerinden seçilen 100 tarihi ve arkeolojik yerleşim sözleşmeye taraf olan ülkeler tarafından 1989 yılında onaylanarak programa alınmıştır². Yine Barcelona Sözleşmesi’nin ek sözleşmelerinden birisi olan ve 1982 yılında kabul edilen “Akdeniz’de Özel Koruma Alanlarına İlişkin Protokol” ile bir bölgeye ait kıyı ve ekosistemlerin güvence altına alınması, o alanın doğal ve kültürel değerlerinin devamlılığını sağlanması amaçlanmıştır.

1989 yılında Dünya Turizm Örgütü (WTO) tarafından yayınlanan “Hague Bildirgesi” ile; önceki yıllarda BM tarafından Brutland Raporu ile ortaya konan ‘sürdürülebilir gelişme’ ilkeleri kapsamında, turizm gelişmelerinin bütüncül olarak planlanması gerekliliği önemle vurgulanmıştır. Raporda, turizmin gelişmesi için bozulmamış doğal ve kültürel çevrelerin şart olduğu ancak bunun için turizmin kültürel miras ve doğal çevrenin korunması ve gelişmesine katkı sağlayacak biçimde planlanması gerektiği belirtilmiştir (madde 3/1).

Benzer şekilde 1992 yılında Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı (UNCED) tarafından hazırlanan “Rio Bildirgesi” ile sürdürülebilir gelişmenin başarılabilmesi için çevre korumanın kalkınma sürecinin bütüncül parçası olması gerektiği belirtilmiştir (madde 4). Ülkelere izleyecekleri programlara yönelik tavsiye niteliği taşıyan Gündem 21’de turizme ilişkin değerlendirilmelerde ülkelerin; kamuoyu bilinci ve farkındalığın artırılmasına yönelik çevre dostu rekreasyonel ve turizm faaliyetlerinin uygulanacağı koruma alanları, milli parklar, müzeler oluşturması tavsiye edilmektedir (madde 36.10). Doğal ve kırsal çevrelerde ekolojik özellikleri, mevcut tarım alanlarını ve yerel halkın geleneksel yaşam biçimlerini olumsuz yönde etkilemeyecek şekilde ekoturizm yaklaşımlarının geliştirilmesi tavsiye edilmektedir (madde 11.20).

Bünyesinde yerel yönetimlerin de bulunduğu ve Avrupa ölçeğinde önemli bir sivil toplum örgütü olan Avrupa Nostra tarafından 1992 yılında hazırlanan “İstanbul Bildirgesi: Avrupa Kıyılarının Kurtarılması” metni ile Avrupa’nın ortak doğal ve kültürel mirasının önemli bir parçası olan Avrupa kıyılarının hızla kirlenmesi ve bozulmasına yönelik sorunlar dile getirilerek;

² Türkiye’nin de taraf olduğu Program dahilinde seçilen tarihi çevreler Antalya, Aspendos, Bursa, Didim, Efes, Ölüdeniz-Fethiye, Bodrum (Halikarnassos), İstanbul, Kaunos, Kekova, Milet, Bergama (Pergamon), Knidos, Phaselis, Priene, Troya ve Ksantos’dur.

Avrupa Konseyi tarafından ‘Avrupa Kıyı Alanları Sözleşmesi’ hazırlanması istenmiştir (Europa Nostra, 1992).

Avrupa Konseyi tarafından 1997 yılında ‘*Kıyı Alanlarında Sürdürülebilir Çevre ve Doğa-Dostu Turizmin Geliştirilmesine Yönelik Politikalar*’ başlığı altında yayınlanan Tavsiye Kararı’nda turizm yaklaşımlarının Rio Bildirgesi’nde belirtilen sürdürülebilir gelişme ilkeleri ile uyumlu olması; bozulan çevrelerin onarımını sağlaması, ekolojik ve sosyal taşıma kapasitelerine ve yerel halkın ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde geliştirilmesi belirtilmiştir. Bu tavsiye kararının temel politika alanı doğal çevreler olarak tanımlanmışsa da kıyıların kültürel değerlerine de vurgu yapılarak çevreye, kültürel mirasa, yerel kültürlere ve geleneksel değerlere saygılı doğa dostu ‘kaliteli’ turizm yaklaşımlarının kıyı alanlarının sürdürülebilirliği konusundaki önemi vurgulanmaktadır. Benzer şekilde 1999 yılında yayınlanan “*Kıyı Alanları için Avrupa Yürütme Kaideleri*” ülkelerin yasal düzenleme ve uygulama alanlarına ilişkin tavsiye kararı niteliği taşımaktadır. Bu kapsamda kıyıların planlanmasındaki temel ilkeler “Kıyılarda yer alacak faaliyetlerin kıyıların kültürel mirasını koruyacak; doğal, kültürel ve fiziksel özelliklerine zarar vermeyecek şekilde planlanması; kıyıların doğal mirasın bir parçası olarak kabul edilmesi ve kıyılarda özel mülkiyet artışının halkın erişimi ve kamu yararı ilkeleri çerçevesinde önüne geçilmesi; kıyı turizmi ve rekreasyonel kullanımların; tarihi, kültürel ve doğal çevreler üzerindeki olumsuz etkilerinin önlenmesi” olarak belirtilmiştir (Madde 17-18).

Avrupa Konseyi’nin 2003 yılında yayınlanan bir başka Tavsiye Kararı ‘*Akdeniz Kıyılarının Bozulması: Turizme Yönelik Saptamalar*’ ile Akdeniz kıyılarının zengin ve eşsiz doğal ve kültürel mirasına vurgu yapılarak, bu alanlardaki insan kaynaklı baskıların ve özellikle iyi planlanmamış kitle turizminin yarattığı olumsuzluklara karşı bu değerlerin korunması gerekliliği vurgulanmaktadır. Bu kapsamda; Avrupa Konseyi – Arnavutluk, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Kıbrıs, Fransa, Yunanistan, İtalya, Malta, Sırbistan-Karadağ, Slovenya, İspanya ve Türkiye- başta olmak üzere kıyı alanına sahip tüm üye ülkelerden “bütünleşik yönetim” ilkeleri ve yaklaşımları kapsamında kıyıların korunmasına yönelik ulusal ölçekte yasal ve yönetsel mekanizmaları geliştirmelerini istemektedir.

Son olarak Barselona Sözleşmesi’ne ek 7. protokol olarak hazırlanan “*Akdeniz’de Bütünleşik Kıyı Alanları Yönetimi Protokolü*” ile ilgili ülkelerden kıyı alanlarındaki turizm faaliyetlerini kıyısal ekosistemleri, doğal kaynakları, kültürel miras ve peyzaj alanları koruyacak şekilde planlaması; yerel halkın geleneksel değerlerine saygılı kültürel, kırsal ve eko-turizm gibi belirli kıyı turizm türlerini öne çıkarması istenmektedir (madde 9.2/d).

***Kıyı Alanlarında Kitle Turizmi: Türkiye’de Kalkınma Planları Bağlamında Kıyıların
Dönüşümü ve Tarihi-Doğal Çevreler***

Uluslararası örgütler tarafından ortaya konan bu tartışmalar ışığında kıyılarda kontrolsüz kitle turizminin önlenmesine yönelik geliştirilecek ulusal politikalarda aşağıdaki ilkelerin gözetilmesi istenmektedir:

-Kıyıların tamamının korunması gerekli doğal alanlar olarak ele alınması,

-Turizm faaliyetlerinin kıyıların doğal, kültürel ve tarihi özellikleri üzerindeki etkilerinin giderilmesi,

-Kıyıların kullanımında kamu yararı ve halkın ulaşımının sağlanması,

-Eko-turizm gibi doğa dostu kaliteli turizm yaklaşımlarının geliştirilmesi,

-Yerel kültürlerin ve geleneksel değerlerin sürdürülebilirliğinin sağlanması; yerel halkın turizm gelişmelerinden yararlanması,

-Turizmin gelişmesine yönelik çalışmalarda bütüncül planlama ve yönetim yaklaşımlarının geliştirilmesi; özellikle kıyı alanlarında Bütünleşik Kıyı Alanları Yönetimi (BKAY) ile birlikte ele alınması.

**TÜRKİYE’DE PLANLI DÖNEM VE KIYILARDA KİTLE TURİZMİ
POLİTİKALARI**

Uluslararası ortamda ortaya çıkan bu gelişmelere koşut Ülkemizde turizmin ekonomik kalkınma aracı olarak görülmeye başlanması ve bu konuda ulusal politikalar oluşturulma süreci 1960’lı yıllardan itibaren hızlanmıştır. Ayrıca, bu gelişmelere koşut kıyı ve turizm mevzuatına yönelik yasal düzenlemeler giderek artmıştır. Planlı dönem olarak adlandırılan bu süreçte 5 yıllık dönemler halinde hazırlanan kalkınma planları, Türkiye’nin sektörel hedefler ve bölgesel stratejilerinin izlenebileceği önemli araçlardır. Bu bilgiler ışığında tartışmanın bu bölümünde, ülkemizde kıyı alanlarına yönelik koruma politikaları ve turizm amaçlı kullanımına ilişkin geliştirilen ulusal hedefler kalkınma planları ve ilgili mevzuatın gelişimi bağlamında ele alınmıştır.

I. Kalkınma Planı’nda (1963-1967) sektörel gelişmeler bölümünde turizmle ilgili mevcut durum tespiti ve hedefler sıralanırken birinci öncelik ülkenin tabii ve tarihi imkanları ile sahip olduğu turizm potansiyelinin en kısa zamanda geliştirilerek elde edilecek gelir ile ödeme bilançosu açığının kapatılması olarak belirlenmiştir. Bu hedefler doğrultusunda turizmle ilgili geliştirilebilecek projeler ‘tatil köyleri ve kampları kurulması, bazı deneme projeleri geliştirilmesi, milli parklar kurulması; Balkanlar, Yunanistan, İtalya ve İsrail ile yurdumuz arasında her çeşit ulaşım imkanlarının arttırılması, ‘Hac yolu’ adlı turistik yolun tamamlanması’ olarak sıralanmıştır (Bölüm.6, madde 3c). Böylece bir taraftan turizmin gelişmesine yönelik ulaşım ve altyapı hizmetlerinin geliştirilmesine yönelirken, diğer taraftan doğa ve hac turizmi gibi tematik turizm arayışlarının oluştuğu anlaşılmaktadır. Bu fikirlerin hayata

geçebilmesi için gerekli düzenlemelerin yapılarak ‘yasa ve tüzüklerin turizmin gelişmesini engelleyici hükümlerinin değiştirileceği ve Türkiye’nin bütün turizm işlerini gerekli yetki ve imkanlarla düzenli olarak yürütmek üzere bir teşkilatın en kısa zamanda kurulacağı’ belirtilerek (madde 5) ileriki yıllarda kurulacak Turizm Bakanlığı’nın altyapısı hazırlanmıştır.

II. Kalkınma Planı (1968-1972) önceki planın devamı niteliği taşımaktadır. Özellikle planlama ve kentsel gelişmede bölgesel politikaların önemi vurgulanarak Doğu Marmara, Çukurova, Antalya ve Güneydoğu Anadolu gibi bölgeler öne çıkarılmıştır. III. Kalkınma Planı’nda (1973-1977) turizmi teşvik çalışmalarının ülkenin her tarafına dağılmasının alt ve üst yapı bakımından bazı verimsiz yatırımlara sebep olacağı; bu nedenle yatırımların, öncelik bölgelerinde yoğunlaştırılması ilkesinin benimsendiği vurgulanmıştır (madde 1179). Bu kapsamda yatırımda “öncelikli bölgeler” olarak Akdeniz, Göreme, Uludağ, Güney Ege ve kısmen Marmara bölgelerinde fiziksel planlama çalışmalarına girişildiği belirtilmiştir. Bu alanlardan Göreme ve Uludağ hariç diğer bölgeler kıyı bölgelerini kapsamaktadır.

Önceki dönemlerde olduğu gibi bu dönemde hedeflenen turizm politikası kitle turizminin geliştirilmesidir. Kıyıların turizmle ilişkisine doğrudan vurgu yapılarak “Kıyıların turistik ve milli park niteliğindeki alanların toplum yararına kullanılmasını ve korunmasını sağlayacak mevzuat hazırlanacaktır. Toplum yararına kullanmada öncelik fiziksel planları yapılmış veya turizmin hızla geliştiği yörelere verilecektir” denmektedir (madde 1193/4).

IV. Kalkınma Planı (1979-1983) döneminde konaklama tesisleri yatırımlarının turizmde öncelikli yörelerde yoğunlaştırılması ve kitle turizmi gereklerine uygun tesisler kurulmasının esas alındığı belirtilmekte; ve bu dönemde fiziksel planlama çalışmaları ile birlikte bu çalışmaların istenilen yönde ve sürede sonuçlanmasını da sağlamak üzere ‘*Organize Turizm Bölgeleri*’nin geliştirilmesine başlanacağı aktarılmaktadır (madde 1554). Bir başka ilkesel yaklaşım da kıyılara yöneliktir. Buna göre ‘deniz, göl ve nehir kıyılarının kamu yararına kullanılmasını sağlamak, ikinci konut yapımını önlemek amacıyla yasal düzenlemelere ilişkin çalışmaların sonuçlandırılacağı’ ifade edilmektedir. Önceki planlardan farklı olarak çevre sorunları başlığı altında Türkiye’nin de taraf olduğu Barcelona Sözleşmesi’ne atıf yapılarak deniz kirliliğine dikkat çekilmektedir (madde 258).

“Ekonomik Amaçlara ilişkin araçlar” başlığı altında; Türkiye’nin doğal ve tarihsel zenginlikleri ve konumunun kitle turizminin kısa sürede ve büyük ölçüde gelişmesine olanak verecek ve yüksek döviz geliri sağlayacak biçimde değerlendirileceği aktarılmaktadır (madde 18). Bunun için planlanan yerlerde tümleşik turizm merkezlerinin geliştirilmesine ve büyük turistik konaklama tesislerinin yapımına öncelik verileceği belirtilmiştir. Ayrıca yurtiçi hava

***Kıyı Alanlarında Kitle Turizmi: Türkiye’de Kalkınma Planları Bağlamında Kıyıların
Dönüşümü ve Tarihi-Doğal Çevreler***

ulaşımının etkinleştirileceği; böylece hava alanlarının ülkenin kitle turizmine açılışını, dışsatımı ve iç ulaşımı kolaylaştırıp hızlandırıcı düzeye getirileceği belirtilmektedir.

1980’lerin ilk yarısı doğal-kültürel alanların ve kıyıların korunmasına yönelik yasal düzenlemelerin hız kazandığı bir dönemdir. 1982 Anayasası’nda bu konuya ilişkin iki önemli madde bulunmaktadır. Öncelikle “Kıyılar, Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Deniz, göl ve akarsu kıyılarıyla, deniz ve göllerin kıyılarını çevreleyen sahil şeritlerinden yararlanmada öncelikle kamu yararı gözetilir” denilerek kıyıların kamu yararı doğrultusunda kullanımı anayasal düzenleme ile güvence altına alınmıştır (madde 43). Benzer şekilde Anayasa’da belirtilen “Devlet; tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlar, bu amaçla destekleyici ve teşvik edici tedbirleri alır” ifadesi ile doğal ve tarihi çevrelerin korunmasının Devlet’in asli sorumluluğu olduğu belirtilmektedir (madde 63). Nitekim bu dönemde kabul edilen 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 2873 sayılı Milli Parklar Kanunu ve 2872 sayılı Çevre Kanunu ile doğal ve tarihi çevrenin korunmasına ilişkin getirilen çeşitli yasal koruma alanları ve dereceleri belirlenmiştir³.

Bu dönem aynı zamanda önceki dönemlerde ana hedef olarak belirtilen kitle turizmine yönelik tesislerin hızla arttığı ve turizmin ‘bacasız fabrika’ olarak kamuoyuna tanıtıldığı dönemdir. 1982 yılında kabul edilen 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu⁴ ile getirilen ‘turizm alanı, turizm merkezi’ tanımları ve ‘Kamu Arazisinin Turizm Yatırımlarına Tahsisi Hakkında Yönetmelik’⁵ ile turizm sektörünün gelişmesi için gerekli alt ve üst yapı yatırımlarının hızlandırılmasına yönelik yasal düzenlemelerdir. Bu gelişmelere koşut turizmin gelişmesinde öncelikli yöreler olarak gösterilen Güneybatı Ege (Antalya ve Muğla) başta olmak üzere pek çok kıyı bölgesinde kitle turizm merkezleri ile çeşitli ulaşım ve altyapı projelerinin hayata geçirildiği görülmektedir.

V. Kalkınma Planı’nda (1985-1989); önceki planlardan farklı olarak çevreye duyarlı turizm politikalarının geliştirilmesi amacıyla mevcut turizm türlerinin çeşitlendirilmesi vurgusu yapılmıştır. Bu noktada doğal ve kültürel değerlerin korunmasına yönelik Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerin artmasının etkisini de göz önünde tutmak gerekir. Bu kapsamda

³ 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kanunu (RG:21.07.1983) ile ‘kültür ve tabiat varlığı, kentsel, arkeolojik, tabii, tarihi sit alanları’; 2873 Sayılı Milli Parklar Kanunu (11.8.1983/18132) ile ‘Milli Park, tabiat parkı, Tabiatı koruma alanı, tabiat anıtı’ koruma alanları getirilmiştir. 2872 sayılı Çevre Kanunu’nda bazı alanların ‘özel çevre koruma bölgesi’ olarak korumaya alınacağı belirtilmektedir (m.9).

⁴ 2634 Sayılı Turizmi Teşvik Kanunu, (R.G:16.3.1982:17635).

⁵ Kamu Arazisinin Turizm Yatırımlarına Tahsisi Hakkında Yönetmelik (RG:28.4.1983, Sayı:18301).

Türkiye'nin tabii, tarihi, arkeolojik ve kültürel özellikleri ile sahip olduğu turizm potansiyelinin ekolojik dengeyi koruma ve çevreyi temiz ve sağlıklı tutma ilkeleri doğrultusunda değerlendirileceği belirtilmektedir. Kitle turizmine öncelik verilecek ancak bireysel turizm de ihmal edilmeyecektir. Doğal ve kültürel çevre değerlerinin turizm amaçlı kullanımından koruma stratejileri ile turizm geliştirme stratejilerinin bütünleştirilmesi sağlanacaktır (madde 431).

Bu dönemde, her ne kadar koruma ve turizm gelişme stratejilerinin bütünleştirilme çabaları ulusal politika düzeyinde tanımlanmışsa da; uygulamada turizm tesislerinin başta kıyı alanları olmak üzere doğal ve kültürel çevre üzerindeki baskılarına ilişkin yoğun çatışmalar yaşanmaktadır. Muğla'da bulunan Kaunos antik kentinin de içinde konumlandığı Dalyan havzasında İztuzu sahiline yapılmak istenen ve ilgili projesi Turizm Bakanlığı tarafından onaylanmış olan turizm tesis alanı, başta nesli tehlike altında bulunan deniz kaplumbağası türleri olmak üzere bölgenin ekolojik yaşamına geri dönülmez zararlar vereceği gerekçesi ile çevreci sivil toplum örgütlerinin, yabancı ve ulusal basının yoğun itirazlarına uğramıştır (Ekinci, 1988:67). Artan yoğun tepkiler karşısında Bakanlık ilgili projeyi iptal etmiş ve bölge 1988 yılında Özel Çevre Koruma Bölgesi ilan edilmiştir. Bu deneyim, çevre koruma konusunda Türkiye'de kamuoyu farkındalığının ve sivil toplum hareketlerinin etkinliğinin artmasında bir dönüm noktası olarak önem kazanmaktadır. Bugün Dalyan ve İztuzu sahili Akdeniz ölçeğinde endemik türlerin barındığı önemli kıyı ekosistemi alanıdır (Eken ve ark., 2006).

Başta Barcelona Sözleşmesi olmak üzere 1980'li yılların ikinci yarısından sonra uluslararası ortamda önem kazanan özel koruma alanları oluşturulması yaklaşımları⁶ ve 2872 sayılı Çevre Kanunu'nun 9. maddesinde bahsedilen bazı alanların 'özel çevre koruma bölgesi' olarak koruma altına alınacağı hükmüne koşut 1989 yılında Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı kurulmuştur⁷. Bu tarihten itibaren 2004 yılına kadar doğal, ekolojik, arkeolojik ve kültürel çevrelerin bütünleştiği 14 adet özel çevre koruma bölgesi ilan edilmiştir⁸. Büyük bir kısmı 1988-1990 yılları arasında ilan edilen özel çevre

⁶ 1982 yılında imzalanarak 1986 yılında yürürlüğe giren "Barselona Sözleşmesi Eki Protokol: Biyoçeşitlilik ve Akdeniz'de Özel Koruma Alanlarına İlişkin Protokol" Türkiye'de 22.07.2002 tarih ve 4545 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile onaylanmıştır.

⁷ Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı Kurulmasına dair Kanun Hükmünde Kararname (13.11.1989 tarih ve 383 sayı)

⁸ Köyceğiz-Dalyan; Gökova (Muğla) ve Fethiye-Göcek (Antalya) 12.06.1988/13109 sayılı; Göksu (Mersin); Datça-Bozburun (Muğla), Kaş-Kekova, Patara, Belek (Antalya), Gölbaşı (Ankara), Foça (İzmir), Pamukkale (Denizli) ve Ihlara (Aksaray) 18.01.1990/77 sayılı; Tuz Gölü (Ankara-Konya-Aksaray) 14.09.2000/1381 sayılı; ve son olarak Uzungöl (Trabzon) 07.01.2004/6692 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile Özel Çevre

***Kıyı Alanlarında Kitle Turizmi: Türkiye’de Kalkınma Planları Bağlamında Kıyıların
Dönüşümü ve Tarihi-Doğal Çevreler***

koruma bölgelerinin 9 tanesi deniz kıyısında, 3 tanesi göl havzalarında, 2 tanesi ise nehir ve termal kaynakların bulunduğu alanlarda konumlanmıştır. Barcelona Sözleşmesi eki Protokol kapsamında Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) tarafından Türkiye’den 12 alan özel koruma alanları listesine alınmıştır. 9 tanesi özel çevre koruma bölgesi, 3 tanesi Milli Park statüsünde bulunan bu alanların hepsi kıyılarda konumlanmıştır⁹.

1990’lı yıllara gelindiğinde; VI. Kalkınma Planı (1990-1994) ile turizm amaçlı gelişmede koruma-kullanım dengesi vurgusu artmıştır. Bu noktada; insanlığın kültür ve tabiat mirası durumundaki değerlerin etkin şekilde korunması, çevre ile kültür peyzajı ilkeleri esas alınarak turizm faaliyet ve yatırımlarının planlanması ilkesi vurgulanmıştır (madde 729). Ayrıca; doğal güzelliklerin ve kültürel değerlerin korunmasına öncelik verilmesi ve belirli sahaların korumaya alınarak turizme açılmasının teşvik edilmesi gerektiği belirtilerek turizm-koruma yaklaşımlarının bütünleştirilme çabaları artmıştır (madde 7322).

Bu dönem; kıyıların planlanmasındaki en önemli yasal düzenleme olan 3621 sayılı Kıyı Kanunu’nun kabul edilmesi açısından önemlidir¹⁰. Böylece önceki Kalkınma Planları’nda ifade edilen kıyıların kamu yararına kullanımını sağlamak ve ikinci konut yapımını önlemek üzere yasal düzenleme yapılması amacı ancak bu dönemde hayata geçirilmiştir.

VII. Kalkınma Planı’nda (1996-2000) turizmin geldiği nokta değerlendirilerek, turizmin çeşitlendirilmesi (golf, kış, dağ, yayla, termal, vb.) konusundaki eksikler vurgulanmaktadır (madde. 162). İlk defa kıyı alanlarında turizm tesislerinin ve ikinci konut gelişmelerinin yarattığı çatışmalardan bahsedilerek “kıyı yönetimi çalışmaları” yapılması gerektiği aktarılmakta ve Akdeniz-Ege Turizm Altyapısı ve Kıyı Yönetimi (ATAK) projesi örnek gösterilmektedir. Bunun yanı sıra, bölgesel gelişme politika ve ilkeleri kapsamında ‘Doğanın, kültür ve tabiat varlıklarının tahribatını en aza indirmek için yerleşmelerin ve gelişme alanlarının yer seçimlerinin belirlenmesinde mevcut doğal koşullar ve ekolojik denge konuları önemle ele alınacaktır. Sadece eko-sistemleri değil, aynı zamanda kültür ve tabiat varlıklarını da koruyan ve sürdürülebilir kalkınma anlayışını temel alan ve bu amaçla yerel kaynakları harekete geçirebilen bir bölgesel kalkınma yaklaşımı

Koruma Bölgesi ilan edilmiştir (Türkiye Çevre Atlası, Çevre ve Orman Bakanlığı, 2008).

⁹ Bu kapsamda Köyceğiz-Dalyan, Foça, Fethiye-Göcek, Datça, Gökova, Göksu, Patara, Kekova, Belek, Dilek Yarımadası Milli Parkı, Gelibolu Milli Parkı ve Beydağları Milli Parkı ÖKA olarak tanımlanmıştır (Türkiye Çevre Atlası, Çevre ve Orman Bakanlığı, 2008).

¹⁰ 3621 sayılı Kıyı Kanunu, (RG:17.04.1990, Sayı:20495).

geliştirilecektir' ifadesi kullanılmaktadır. Bu noktada; 1992 yılında Birleşmiş Milletler tarafından yayınlanan Rio Bildirgesi'nde öne çıkan "sürdürülebilir gelişme" kavramının VII. Kalkınma Planı ile birlikte ulusal politika ve bölgesel gelişme ilkelerine girdiği görülmektedir.

VIII. Kalkınma Planı (2001-2005) ile turizmin son 20 yıllık süreç içerisinde nasıl geliştiği tartışılırken; sektörde son yıllarda yaşanan sıkıntılara değinilmektedir. Özellikle yatay ve düşey entegrasyonlarla aşırı derecede büyüyen bazı yabancı tur operatörlerinin fiyat ve koşulları tek taraflı belirlemelerinden kaynaklanan sorunlardan bahsedilmektedir (madde. 1566). Böylece başta kitle turizmi olmak üzere dengesiz turizm gelişmelerinin sadece doğal ve tarihi çevre üzerinde yarattığı fiziksel etkilerden değil, o bölgede yaşayan halkın ekonomik kaynakları üzerindeki olumsuzluklardan da bahsedilmektedir. Bu noktada öne çıkan diğer vurgular şunlardır:

- Turizm açısından önemli merkezlerdeki ulaşım altyapısının özellikle havaalanlarının geliştirilmesi konusunun önemini koruduğu belirtilmiştir; böylece altyapıya ilişkin geçmiş yaklaşımların devam ettiği anlaşılmaktadır (madde 1567).

- Sektörle ilgili tüm yatırımların doğal, tarihsel ve sosyal çevreyi kollayıcı, koruyucu ve geliştirici bir yaklaşım içinde olmasına azami özen gösterileceği belirtilerek doğa dostu turizme vurgu yapılmaktadır (madde 1573).

- Turizm hareketlerinin yoğunlaştığı bölgelerde 'yerel yönetimlerin ve halkın turizmle ilgili kararlara katılması sağlanacaktır' ifadesi kullanılmaktadır (madde 1578). Böylece sürdürülebilir gelişmenin bir ilkesi olarak yerel halkın ekonomik kaynaklarının devamlılığı ve karar verme sürecine katılımının hedeflendiği görülmektedir.

- 'Turizme yönelik arazi kullanım planlarını yapma, yaptırma, onama sürecini yeniden tanımlayan, yetkileri belirleyen ve etkin bir denetim sistemi getiren bir yasal düzenleme yapılacağı' belirtilmektedir (madde 1583). Bu ilke kapsamında daha sonraki yıllarda yapılan yasal düzenlemeler ile Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgeleri ilan edilerek bu alanlardaki tüm ölçekteki plan yapma yetkisi Kültür ve Turizm Bakanlığına verilmiştir¹¹. Bu yetkinin uygulamadaki ilk alanlarından biri de Bodrum Yarımadası Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi'dir.

DEĞERLENDİRMELER

Bugün Türkiye kıyılarında farklı dönemlerin birarada izlenebildiği tarihi yerleşimler, arkeolojik kalıntılar ve sualtı batıkları ile zengin bir kültürel çevre ile önemli flora-fauna türlerinin yaşam alanları ve korunmuş bir doğal çevrenin birlikte tanımladığı önemli kıyasal miras alanları bulunmaktadır.

¹¹ 4957 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu'nda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.

Kıyı Alanlarında Kitle Turizmi: Türkiye’de Kalkınma Planları Bağlamında Kıyıların Dönüşümü ve Tarihi-Doğal Çevreler

Ancak son 40 yıllık süreç içerisinde kıyı alanlarında koruma-gelişme konusunda izlenen ulusal politikalar ve bölgesel stratejiler kıyıların doğal ve kültürel özelliklerinin hızla bozulmasına olmuştur. Bu sorunlar şu şekilde özetlenebilir:

1960’lardan itibaren Doğu Akdeniz ve Batı Akdeniz kıyılarına yönelik farklı sektörel gelişmelerin adres edilmesi bugün benzer nitelikte tarihi, kültürel ve doğal niteliklere sahip alanların farklı şekilde dönüşmesine neden olmuştur. Bu kapsamda; Doğu Akdeniz kıyıları ağır sanayi, taşıma, lojistik ve bunları besleyen tarım sektörünün geliştiği alanlara dönüşürken, Batı Akdeniz ve Güney Ege kıyıları turizm sektörünün yönlendirildiği alanlar olmuştur. Bu bölgelerde kıyı turizmine yönelik uygulamalar kalkınma planlarında belirlenen hedefler doğrultusunda ‘organize turizm bölgeleri’ şeklinde gelişmiştir. Bunun sonucunda 1982 yılından günümüze Doğu Akdeniz kıyı illerinden Adana’da ve Mersin’de toplam 10 adet turizm merkezi ilan edilirken, bu sayı Antalya’da ve Muğla’da 37’dir (Tablo 1).

İlk yıllardan itibaren kalkınma planlarında öncelikli hedef olarak belirtilmiş olsa da kıyıların ikinci konut gelişmesi ve yoğun turizm yapılarına karşı korunması başarılamamıştır. Bu noktada en büyük etken kıyıların kullanım ve planlama şartlarını belirleyen Kıyı Kanunu’nun çok geç kalmış olmasıdır.

Tablo 1: Akdeniz ve Güneybatı Ege’de Bakanlar Kurulu Kararı Doğrultusunda Turizm Alanı İlan ve Değişikliklerinin İllere Göre Dağılımı

İl \ Yıl	1979-1983	1984-1989	1990-1994	1995-2000	2001-2005	2006-2009	Toplam
Muğla	-	9	-	3	3	3	18
Antalya	2	4	3	-	7	3	19
Mersin	-	4	-	1	1	2	8
Adana	-	-	1	-	-	1	2
Toplam	2	17	4	4	11	9	47

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Yatırım ve İşletmeler Gen. Müd., 2009

Ayrıca Kıyı Kanunu’nun Uygulanmasına Dair Yönetmelik ile belirlenen ‘Kısmi Yapılaşma’ durumu da sahil şeritlerinin belirlenmesindeki bir başka uygulama sorunudur. Buna göre; 11 Temmuz 1992 tarihinden önce onaylanmış uygulama imar planı bulunan yerleşmelerde, turizm merkez ve alanlarında kısmen veya tamamen yapılaşma varsa onaylı imar planındaki sahil şeridi geçerlidir¹². Böylece turizm alanları da dahil olmak üzere kısmi yapılaşmasını tamamlamış birçok kıyı alanında yapı yaklaşma sınırı 100 metreden 20 metreye kadar düşmektedir.

¹² Kıyı Kanunu’nun Uygulanmasına Dair Yönetmelik (RG:03.08.1990/20594) madde 4.

Bunun yanısıra kıyı ve koruma mevzuatlarında turizm yatırımlarını kolaylaştıran ve koruma alanlarının turizm gelişmelerine açılmasına izin veren yasal düzenlemeler¹³ sonucu ‘Organize turizm bölgeleri’ ve ikinci konut tesislerinin yarattığı yapı yığınları doğal, tarihi ve arkeolojik nitelikleri açısından önemli pekçok kıyı bölgesinin bozulmasına sebep olmuştur. Muğla-Sarıgerme, Mersin-Aphrodisias antik kentleri örneğinde olduğu gibi kimi tesisler doğrudan arkeolojik-doğal sit alanlarına konumlanırken; Muğla-Dalyan’da yapılması öngörülen turizm tesisi kamuoyunun baskısı ile engellenmiştir (Resim 1).

Kitlesel turizm hareketlerine servis vermek üzere ‘Kamu yararı’ kapsamında yapımına izin verilen havaalanı, karayolu, yat limanı, arıtma tesisi gibi pekçok altyapı ve ulaşım projeleri kıyıların doğal ve arkeolojik özelliklerine zarar vermiştir.

Resim 1: Aphrodisias Arkeolojik ve Doğal Sit Alanında İkinci Konut Gelişimi; Yeşilovacık, Mersin (Naycı, 2007)

Turizmin gelişmesindeki ana öğelerden olan ulaşım alanları Muğla-Dalaman, Mersin-Kanlıdivane (proje aşamasında) örneklerinde olduğu gibi önemli doğal ve arkeolojik alanlarda konumlanmıştır. Benzer şekilde Mersin-Aydıncık (Kelenderis antik kenti) ve Mersin-Kumkuyu (Akkale antik kenti) gibi örneklerde yat limanı yapımı sırasında antik liman izleri zarar görmüştür. Son yıllarda ise AB’ye uyum kapsamında yabancılara mülk edinme hakkı verilmesi, hazine arazilerinin satışlarında kolaylık getiren yasalar ve gündemde olan 2B orman vasfını yitirmiş arazilerin orman alanı kapsamından çıkarılması yasası

¹³ Kamu Arazisinin Turizm Yatırımlarına Tahsisi Hakkında Yönetmelik (RG:28.4.1983, Sayı:18301) doğrudan bu amaca yönelik bir düzenlemedir. Bunun yanısıra 3. derece arkeolojik sit alanları ve 2. ve 3. derece doğal sit alanlarında turizm alanları ve ikinci konut dahil olmak üzere yeni düzenlemeler yapılabilmektedir. Bkz. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu 5.11.1999/658 sayılı Arkeolojik Sitler, Koruma ve Kullanma Koşulları; 5.11.1999/659 sayılı Doğal (Tabii) Sitler, Koruma ve Kullanma Koşulları.

Kıyı Alanlarında Kitle Turizmi: Türkiye’de Kalkınma Planları Bağlamında Kıyıların Dönüşümü ve Tarihi-Doğal Çevreler

kıyılardaki kitle turizmi tesisleri ve konut üretimi artışına daha da büyük bir ivme kazandırmıştır.

Turizm ve ikinci konut gelişmelerine koşut nüfus artışı ve kentleşme, Side, Kaş, Kalkan, Marmaris, Bodrum gibi çoğu kasaba ölçeğinde olan tarihi yerleşimlerin hızla büyümesine sebep olmuştur (Resim 2). Kışın birkaç binle ifade edilen nüfus oranları yazın onbinlerin üstüne çıkmaktadır. Bu durum artan yapı yığınları ile bir taraftan doğal ve kültürel çevrenin fiziksel olarak bozulmasına sebep olurken; diğer taraftan yerel halkın sosyo-kültürel değerleri ve geleneksel geçim kaynakları üzerinde sorunlara neden olmaktadır. Birçok örnekte; planlama yetkisine sahip yerel yönetimlerin uzman personel ve finansal kaynak yetersizliği, deneyim eksikliği gibi nedenlerden ötürü kıyı alanlarında meydana gelen bu karmaşık sorunlarla baş edemedikleri görülmektedir.

1980’li yılların ikinci yarısından sonra belirlenen turizm hedef ve ilkeleri kapsamında ‘koruma stratejileri’ ile turizm gelişme stratejilerinin entegrasyonu’ ve de ‘bazı alanların korunarak turizm amaçlı gelişmeye açılması’ yaklaşımları sonucu ortaya çıkan özel çevre koruma bölgesi ve Milli Park gibi üst ölçekli koruma bölgeleri turizm merkezlerinin yoğun olduğu Antalya ve Muğla gibi kıyı illerinde yoğunlaşmıştır.

Resim 2: Bodrum Kent Merkezinde İkinci Konut Gelişmeleri ile Artan Yapılaşma ve Halikarnassos Arkeolojik Sit Alanı Üzerindeki Baskıları (Naycı, 2007)

Aynı kıyı şeridi üzerinde benzer nitelikteki tarihi, kültürel ve doğal niteliklere sahip kıyı alanları Güneybatı’da bölgesel koruma alanları ile koruma altına alınırken; Doğu Akdeniz kıyılarında ‘sit alanı, yaban hayatı koruma sahası’ gibi daha küçük koruma alanları ile tanımlanmıştır (harita 1). Bunun nedeni; özel çevre koruma bölgesi ilan edilme kriterlerinde korunacak değerlerin bilimsel önemi ve enderlik gibi nitelikleri kadar yakın bir gelecekte kentleşme, sanayileşme ve büyük ölçekli tarımsal aktivitelerle kirlenmeyecek

evreler olma şartı aranmasıdır¹⁴. Benzer şekilde doğal, arkeolojik ve kültürel değerler yönünden zengin bir niteliğe sahip olan Bodrum yarımadası Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi¹⁵ ilan edilerek organize turizm bölgesi olarak tanımlanmıştır. Ancak kitle turizmi ve ikinci konut sektöründeki uygulamalar bu alanların da en az kentsel alanlar kadar ekosistemler üzerinde olumsuz etkileri olduğunu göstermiştir.

Özel çevre koruma bölgeleri her ne kadar fiziksel gelişmeyi yavaşlatıcı etkisi ile bozulmayı geciktirse de idari ve sosyal açıdan burada yaşayan halkın sosyo-ekonomik durumları üzerinde önemli sorunlara yol açmıştır. Kaş-Kekova, Patara, Datça-Bozburun örneklerinde olduğu gibi Özel Çevre Koruma bölgelerindeki sorunlar şu şekilde özetlenebilir:

- Yasal koruma alanlarındaki çakışmalar sonucu çok fazla sayıda yetkili kurumun bulunması önemli yasal-yönetimsel sorunlara yol açmaktadır. Yapılan planların hayata geçmesi uzun yıllar sürmekte; bu da kaçak yapılaşmayı ve halkın korumaya karşı olan tepkisini artırmaktadır.

- Özel çevre koruma bölgeleri gibi korunan çevrelerin kitle turizminde cezbedici unsur olarak kullanılması kontrolsüz ve taşıma kapasitesinin üzerinde bir turizm kullanımı ile bölgenin yerel kültürel, sosyal, ve ekonomik değerleri üzerinde ciddi baskılar oluşturmaktadır.

- Organize turizm bölgelerinde kalan turistler büyük tur operatörlerinin belirlediği Paket turlar dahilinde günübirlik turlarla bu bölgeleri gezmekte, bu da yöre halkının turizmden ekonomik olarak bir gelir elde edememesine sebep olmaktadır. Özellikle tarım, balıkçılık gibi geleneksel geçim kaynaklarını turizm amacıyla terk etmiş olan halk, turizmden de istediği geliri elde edememektedir. Dolayısı ile hem geleneksel geçim kaynaklarını hem de turizme dayalı yeni geçim kaynaklarını etkin bir biçimde kullanamamaktadır.

Batı Akdeniz’de son 30 yıllık süreçten elde edilen deneyimler sonucu alternatif turizm yaklaşımları arayışı hız kazanmışken, turizm rekabet ortamından pay almaya çalışan Doğu Akdeniz’de yeni kitle turizmi yatırımları yapılmaktadır (tablo 1). Özel çevre koruma veya milli parklar gibi üst ölçekli koruma alanları avantajına sahip olmayan Doğu Akdeniz kıyılarında yoğun olarak bulunan tarihi ve kültürel çevreler kitle turizmine yönelik yapılan yatırımların yaratacağı riskler ile karşı karşıyadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

1970’lerden sonra başlayan ve birçok Akdeniz ülkesini olumsuz etkileyen gelişmeler çevre ve kültürel alanlar üzerinde yarattığı baskılar ile turizmin artık sanıldığı gibi ‘masum’ bir endüstri olmadığını göstermiştir. 9.

¹⁴ 2872 sayılı Çevre Kanunu (RG:11.8.1983; Sayı:18132), madde 9.

¹⁵ 11/24/2006 tarih ve 26356 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı.

***Kıyı Alanlarında Kitle Turizmi: Türkiye’de Kalkınma Planları Bağlamında Kıyıların
Dönüşümü ve Tarihi-Doğal Çevreler***

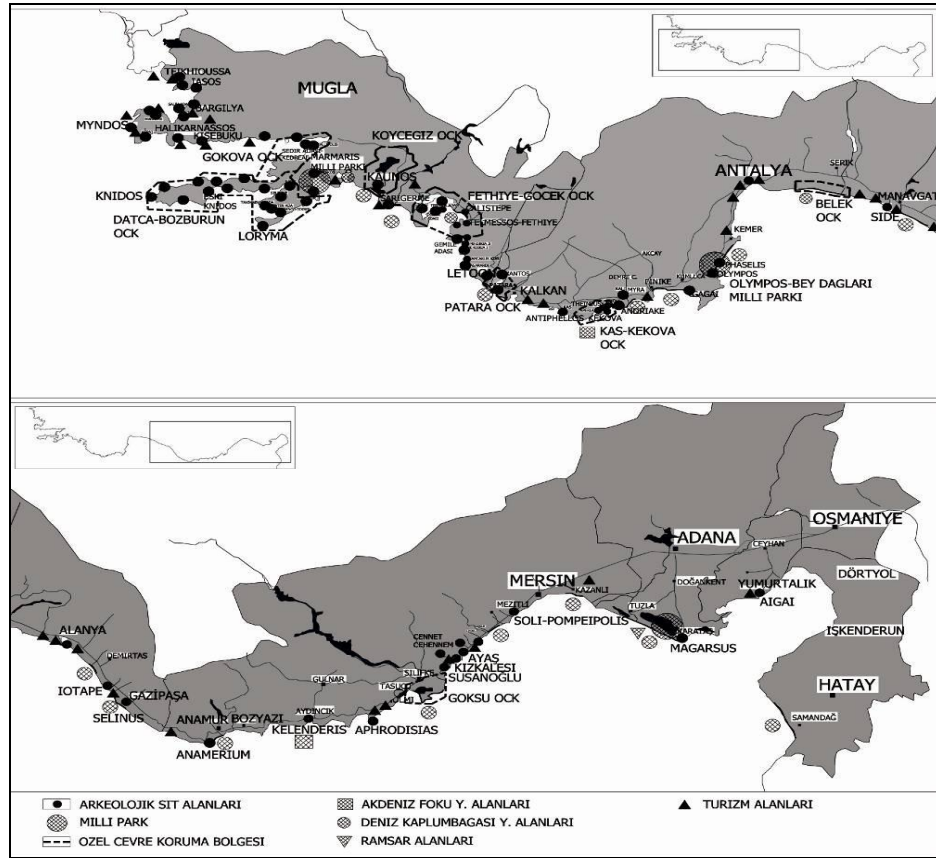
Kalkınma Planı bağlamında hazırlanan ve Türkiye’de turizm sektörünün içinde bulunduğu durumun değerlendirilerek geleceğe yönelik vizyonların belirlendiği ‘Türkiye Turizm Stratejisi 2023’ raporunda da değinildiği gibi ‘Türkiye’de kitle turizmine yönelik gelişmeler ve turizm planlamasında parçacı yaklaşımlar sonucunda Akdeniz ve Ege kıyı kesiminde aşırı yığılma, kıyı gerisi ve çevresi alanlarda çarpık kentleşme/yapılaşma ve çevre sorunları ortaya çıkmıştır’ (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007:2). Bugün hala büyümeye devam etmekte olan turizm sektörünün yarattığı bu olumsuzlukların önlenmesi amacıyla tarihi ve doğal kıyı çevrelerinde iyi planlanmamış kitle turizmi yerine sürdürülebilir turizm yaklaşımlarının geliştirilmesi kaçınılmazdır. Bu kapsamda; turizm politikalarında kıyıların tarihi, kültürel, sosyal ve doğal değerlerinin koruma-kullanım dengesini gözetecek bir master plan hazırlanarak ulusal-bölgesel-yerel ölçekte geliştirilen kararların birbiri ile uyumlu olması sağlanmalıdır. Mevcut tarihi, kültürel ve doğal niteliklerin birliktelikleri doğrultusunda *hassas alanlar* tayin edilerek derecelerine göre bölgelemeler yapılmalı ve turizm taşıma kapasiteleri belirlenmelidir. Bu çevreler üzerindeki mevcut baskıların nitelikleri ve yoğunluklarının dağılımları yapılmalı; bu doğrultuda olası tehditlere göre *risk bölgeleri* tanımlanmalıdır. Risk altındaki alanlarda planlama ve yönetim çalışmalarının yaygınlaşmasına öncelik verilmelidir.

Kıyı alanlarında geliştirilecek turizm politikalarının Bütünleşik Kıyı Alanları Yönetimi (BKAY) ilkeleri ile birlikte ele alınması; geliştirilecek sektörel stratejiler, planlama, örgütlenme, uygulamaya yönelik finansal kaynak sağlama, denetim, eğitim, araştırma gibi konularda parçacı yaklaşımlar yerine bütüncül yönetim yaklaşımları geliştirilmelidir. Bu noktada geçmiş yıllarda çeşitli kurumlar ve örgütlerin katkıları ile kıyı alanlarında geliştirilen bazı özel yönetim çalışmaları tarihi ve kültürel çevrelerin birlikte korunması deneyimlerine olumlu katkılar sağlamıştır¹⁶. Ancak bu çalışmaların yaygınlaştırılması amacıyla ulusal düzeyde BKAY politikaları belirlenmeli; bölgesel turizm stratejileri ile doğal, tarihi ve kültürel çevrelere yönelik koruma politikaları ile bütünleştirilmesi sağlanmalıdır.

Özellikle korunan alanlarda yerel halkın sosyo-ekonomik ve kültürel değerlerini kaybetmeyecek ve sürdürülebilir gelişmelerini sağlayacak turizm yaklaşımları geliştirilmelidir. Yöredeki kırsal çevrelerin devamlılığın sağlanması; geleneksel tarım faaliyetlerinin devam ettirilerek; mevcut kültür-turizmi yaklaşımlarının, eko-turizm, tarım-turizmi ve kırsal turizm olanakları ile güçlendirilmesi ve turizmin çeşitlendirilmesi sağlanmalıdır. Böylece birbirlerini

¹⁶ Çıralı ve Belek Kıyı Yönetimi Programları; Patara Özel Çevre Koruma Bölgesi Planı (Duru, 2001:297); ve Muğla Üniversitesi tarafından yürütülen SMAP III Avrupa Birliği Projesi: Gökova İç Körfezi ve Sedir Adası Bütünleşik Kıyı Yönetimi Eylem Planının Hazırlanması Projesi bunlara örnek gösterilebilir (Özhan, E., Koşar, İ. 2008).

yok etmeye çalışan sektörel çatışma yerine sektörel bütünleşme sağlanarak yöre halkı için dört mevsime yayılan ve çeşitlilik sunan geçim kaynakları sunulmalıdır. Son yıllarda 'İyi Yönetişim'in (*Good Governance*) önemli araçlarından olan katılımcı yönetim modeli yaklaşımları kapsamında merkezi-yerel yönetim dizgesi kadar yerel halk, sivil toplum örgütleri ve ilgili sektör temsilcilerinin katılımının yaygınlaştırılması sağlanmalıdır. Bu tür çalışmalar henüz tahrip olmamış doğal alanlar kadar, farklı tür dönüşümlerle bozulmuş çevrelerde yer alan tarihi-kültürel alanları da içermelidir. Konumlandığı yerin kültürel ve doğal dokusunu hiçe sayan büyük 'organize turizm tesisleri'nin yarattığı yapı yığınları yerine içinde bulunduğu çevrenin mimari, kültürel ve peyzaj dokusu ile uyumlu yeni konaklama modelleri geliştirilmelidir. Turizm faaliyetlerinin bir parçası olarak yerli ve yabancı turistlere içinde buldukları bölgenin doğal ve kültürel özelliklerine ilişkin tanıtıcı ve öğretici bilgiler sunulması ve ziyaretçilerin bu konudaki farkındalıklarının artırılması sağlanmalıdır.

Harita 1: Akdeniz Kıyısı Bölgesinde Koruma ve Turizm Alanları

*Kıyı Alanlarında Kitle Turizmi: Türkiye’de Kalkınma Planları Bağlamında Kıyıların
Dönüşümü ve Tarihi-Doğal Çevreler*

KAYNAKÇA

- Avrupa Konseyi, 1999. *Kıyı Alanları için Avrupa Yürütme Kaideleri*.
CE, European Code of Conduct for Coastal Zones.
(<http://www.coastalguide.org/code/>; erişim tarihi: 16.08.2009)
- Avrupa Konseyi, 1997. *Tavsiye Kararı (97): Kıyı Alanlarında Sürdürülebilir Çevre ve Doğa-Dostu Turizmin Geliştirilmesine Yönelik Politikalar*.
Recommendation R(97) on a Policy for the Development of Sustainable Environment-Friendly Tourism in Coastal Areas by CE in 2 June 1997.
(<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdB lobGet&InstranetImage=565951&SecMode=1&DocId=569968&Usage=2>; erişim tarihi: 16.08.2009)
- Avrupa Konseyi, 2003. *Tavsiye Kararı (1630): Akdeniz Kıyılarının Bozulması- Turizme Yönelik Saptamalar*.
CE, Recommendation (1630): Erosion of the Mediterranean Coastline- Implications for Tourism.
(<http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta03/EREC1630.htm>; erişim tarihi: 16.08.2009)
- Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 2003. *Türkiye Planlama Envanteri Atlası- Fiziki, İdari ve Özel Alanlar Envanteri*, Teknik Araştırma ve Uygulama Genel Müdürlüğü İmar Proje Dairesi Başkanlığı, Ankara.
- Birleşmiş Milletler Çevre Programı- Akdeniz Eylem Programı, *Barselona Sözleşmesi eki protokol: Biyoçeşitlilik ve Akdeniz’de Özel Koruma Alanlarına İlişkin Protokol*, Bakanlar Kurulu onay tarihi: 7.10.1988:88/13151. (<http://www.bcs.gov.tr/sitetr>; erişim tarihi: 16.08.2009)
- Birleşmiş Milletler Çevre Programı- Akdeniz Eylem Programı, *Akdeniz’de Ortak Öneme Sahip 100 Tarihi Kıyasal Sit Programı*.
- UNEP-MAP, The Programme for the Protection of Coastal Historic Sites (100 HS).
(www.unepmap.org/index.php?module=content2...001003)
- UNEP/MAP/RAC, 2008. *Protocol on Integrated Coastal Zone Management in the Mediterranean*.
(www.pap-thecoastcentre.org/razno/ICZM_flyer_final_print.pdf)
- Çevre ve Orman Bakanlığı, *Türkiye Çevre Atlası*, 2008, Ankara.
- Dünya Turizm Örgütü; *Hague Turizm Bildirgesi*, 1989.
- World Tourism Organization (WTO), The Hague Declaration on Tourism, 1989*. (<http://www.world-tourism.org>; erişim tarihi: 12.10.2006).

- Devlet Planlama Teşkilatı, *I. Kalkınma Planı*, 1963-1967, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı, *II. Kalkınma Planı*, 1968-1972, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı, *III. Kalkınma Planı*, 1973-1977, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı, *IV. Kalkınma Planı*, 1979-1983, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı, *V. Kalkınma Planı*, 1985-1989, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı, *VI. Kalkınma Planı*, 1990-1994, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı, *VI. Kalkınma Planı*, 1996-2000, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı, *VIII. Kalkınma Planı*, 2001-2005, Ankara.
- Duru, B., 2001. *Kıyı Yönetiminde Bütüncül Yaklaşımlar ve Ulusal Kıyı Politikası*, Basılmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset bilimi (Kent ve Çevre Bilimleri) Anabilim Dalı, Ankara.
- Eken, G. ve ark., 2006. *Türkiye'nin Önemli Doğal Alanları*, Doğa Derneği, İstanbul.
- Ekinci, O., 1988. 'Turizm Yapılaşmasında Doğal ve Kültürel Çevrelerimiz', *Mimarlık*, TMMOB Mimarlar Odası, 88.5 Yıl 26, sayı 231, Ankara, sf.65-67.
- Europa Nostra, 1992. *İstanbul Bildirgesi*.
(http://www.europanostra.org/.../proceedings_safeguarding_coastal_culture.pdf;
erişim tarihi: 19.07.2009)
- Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007. *Türkiye Turizm Stratejisi (2023) ve Türkiye Turizm Stratejisi Eylem Planı (2007-2013)*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları-3085 ISBN 978-975-17-3260-6.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı, Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü, 2009, Ankara. (<http://www.yigm.kulturturizm.gov.tr>; erişim tarihi)
- Naycı, N., Şahin Güçhan, N. 2007. 'Integrated Management of Archaeological Sites: Mediterranean Coasts of Turkey', *Proceedings of the MEDCOAST 07- The 8. International Conference on the Mediterranean Coastal Environment*, Alexandria, Egypt, sf.223-232.
- Özhan, E., Koşar, İ. 2007. 'A pilot project for ICM in Turkey: The Gökova Project (The EU SMAP III Programme)', *Proceedings of MEDCOAST 07- The 8. International Conference on the Mediterranean Coastal Environment*, Alexandria, Egypt.
- UNEP/MAP-BLUE PLAN, 2009a. *State of the Environment and Development in the Mediterranean*, UNEP/MAP-Plan Bleu, Athens.
- UNEP/MAP-BLUE PLAN, 2009b. *Promoting Sustainable Tourism in the Mediterranean*, Proceedings of the Regional Workshop, MAP

*Kıyı Alanlarında Kitle Turizmi: Türkiye’de Kalkınma Planları Bağlamında Kıyıların
Dönüşümü ve Tarihi-Doğal Çevreler*

Technical Reports Series No.173. Sophia Antipolis (ed.), UNEP/MAP,
Athens.

Yasal Düzenlemeler:

- 1982 Anayasası, Kanun no: 2709, RG:09.11.1982; Sayı:17863 Mükerrer.
2634 Sayılı Turizmi Teşvik Kanunu, R.G:16.3.1982, Sayı:17635.
2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kanunu, RG:21.07.1983.
2872 sayılı Çevre Kanunu, RG:11.8.1983; Sayı:18132.
2873 Sayılı Milli Parklar Kanunu, RG:11.8.1983/18132.
4957 sayılı 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu’nda Değişiklik Yapılması
Hakkında Kanun, kabul tarihi: 24.7.2003.
Kamu Arazisinin Turizm Yatırımlarına Tahsisi Hakkında Yönetmelik,
RG:28.4.1983, Sayı:18301.
Kıyı Kanununun Uygulanmasını Dair Yönetmelik (RG: 03.08.1990 Sayı:20594).
Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı Kurulmasına dair Kanun Hükmünde
Kararname, 13.11.1989 tarih ve 383 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı.